

Шнипко О.С.,

доктор економічних наук,
директор Департаменту
фінансів соціальної сфери
Міністерства фінансів України

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ОНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПОКАЗНИК ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ УСПІШНОСТІ КРАЇНИ (компаративне співвіднесення США та України)

Розглянуто проблему інноваційного оновлення економіки з позиції глобальної успішності/неуспішності країни. Проаналізовано основні перешкоди на шляху поширення інновацій в Україні та визначено напрями підвищення ефективності економічної й фінансової політик, забезпечення їх узгодженості з інноваційними цілями економіко-реформацийних заходів, соціально-економічного розвитку країни загалом.

The author examines the problem of economic renovation from the position of the country's global success/unsucess; studies the main obstacles en route to spreading innovations in Ukraine; determines directions for enhancing the efficiency of economic and financial policies, ensuring their agreement with innovatory aims of economic and reformatory measures and the country's socioeconomic development in general.

Ключові слова: інновації, інноваційна спеціалізація економіки, технологічні уклади, інноваційні цілі розвитку, державно-приватне партнерство, податкові пільги.

Важливою рисою економічно розвинутих країн є стійка орієнтація їх політичного керівництва та бізнесових кіл на науково-технічні інновації й передові технології. Безумовним світовим лідером із питань інноваційного оновлення економіки, виробництва та експорту ліцензій є Сполучені Штати Америки.

У США створена необхідна інфраструктура науково-технологічного лідерства. Причому в її існуванні зацікавлені й держава, і приватний капітал. Зокрема, стимулюванням процесів розвитку технологій та їх якомога швидшим упровадженням у виробництво займаються кілька незалежних одна від одної структур (як державних, так і недержавних). Це Національна рада з науки й технологій, Рада економічних консультантів, апарат Торгового представника США, Національна економічна рада та Рада з питань стійкого розвитку, Держдепартамент, Агентство з питань торгівлі й розвитку, Міністерство торгівлі й розвитку тощо¹.

Головним федеральним органом, на який покладається завдання максимізації технологічного внеску в економічне зростання США, визначене Міністерство торгівлі (зокрема, його структурний підрозділ — Адміністрація з питань технологій). Саме воно сприяє розробці й реалізації федеральної технологічної політики, спрямованої на збільшення кількості комерційних і промислових інновацій,

¹ Лисюк Д.В. США — лідер науково-технічного прогресса // Культура народів Причорного моря. — 2004. — № 47. — С. 147—151.

підвищення продуктивності праці та забезпечення умов для подальшого економічного зростання.

Важливим моментом інноваційно-технологічного оновлення економіки США стала податкова реформа 1990-х рр., якою вводилася 25-відсоткова знижка з капіталовкладень у НДДКР для стимулювання технічного переоснащення промисловості. Скорочення термінів амортизаційних списань у середньому на 40 % дало поштовх оновленню основного капіталу. “Нова економіка” Сполучених Штатів, побудована на інноваційних підходах, стала реальністю. Це підтверджує такий факт: із шести відомих людству технологічних укладів у структурі економіки надійно вкорінився п’ятий, котрий пов’язаний із домінуванням автоматизованого виробництва, гнучких та інтегрованих виробничих систем, інформаційних технологій.

Практично протягом усього ХХ ст. визначальні для науково-технічного прогресу винаходи впроваджувалися в масове виробництво найперше у Сполучених Штатах, навіть якщо їх авторами були громадяни інших країн. Більшість наукових відкриттів і “проривних” технологій минулого століття належать ученим та інженерам США, про що свідчить кількість Нобелівських премій, отриманих американцями. Так, станом на 2007 р. Сполучені Штати мали 172 премії, Великобританія — 111, Німеччина — 96, Франція — 54, Швеція — 27, Швейцарія — 25, Росія (СРСР) та Австрія — по 21, Італія — 19, Канада й Нідерланди — по 18. Підсумки присудження Нобелівської премії за 2011 р. тільки посилили позицію американців: економіка — США (Томас Сарджент і Крістофер Сімс), фізіологія й медицина — США (Жюль Хоффман, Брюс Бетлер і Ральф Стейнман), фізика — США (Сол Перлмуттер, Адам Рісс).

Запитання на кшталт: “Які наукові розробки домінують у США?” — звучить риторично. Правильна відповідь на нього приблизно така: “Будь-які, що можуть забезпечити нові прибутки (надприбутки) організаторам американської економіки”. Як результат, за цією країною надійно закріпився титул “світова наукова лабораторія”, частка котрої у світовій торгівлі ліцензіями становить більш ніж 25 %.

Наукові дослідження, з якими Сполучені Штати вступили у ХХІ ст., проводяться переважно в таких сферах²:

1. *Енергетика та енергозберігаючі технології.* Акцент робиться на створенні нових видів пального, його ефективнішому використанні. Компанії “General Electric”, “Chevron Corporation”, “Texaco Incorporated”, “Mobil Corporation”, “Exxon Corporation”, маючи на меті ліквідацію “нафтової залежності” економіки Сполучених Штатів від інших країн, отримують відчутну урядову допомогу із широкого кола питань.

2. *Створення нових матеріалів.* Дослідження в цій сфері проводяться практично всіма великими корпораціями, оскільки застосування подібних матеріалів дасть змогу поліпшити характеристики та розширити можливості використання

² Лисюк Д.В. Зазнач. праця.

найрізноманітніших виробів. Новітніми матеріалами є функціональна й конструкційна кераміка, матричні композиційні матеріали на основі кераміки та металів, інтерметалеві й надлегкі сплави, нові полімерні та біоматеріали, мембрани, тонкі алмазні плівки тощо.

Найбільшими споживачами нових матеріалів є аерокосмічна промисловість, електроніка, транспорт, енергетика, будівництво, переробна промисловість.

3. *Створення нових напівпровідникових приладів.* Лідерами цього напрямку були й залишаються ТНК “General Electric”, “IBM”, “Hewlett-Packard”, “Xerox Corporation” та ін. До традиційного кремнію, назва якого вже стала метафоричною (Кремнієва долина), як вихідний матеріал додається арсенід галію. Подальша робота над цими матеріалами допоможе поліпшити швидкодію приладів, забезпечити їх роботу в більш високочастотному діапазоні, зменшити їх вагу, підвищити щільність інтеграції, забезпечити багатофункціональний режим роботи та, як підсумок, знизити загальну вартість приладів.

Напівпровідникові прилади застосовуються в усіх галузях промисловості, де присутній електронний компонент. Сьогодні це 100 % усіх відомих виробництв, включно з вирубом лісу та утилізацією сміття.

4. *Створення та застосування штучного інтелекту.* Можливе використання в усіх відомих сферах матеріального й духовного виробництва, зокрема охорони здоров'я, забезпечення національної безпеки та обороноздатності.

5. *Створення запам'ятовуючих пристроїв із високою щільністю збереження інформації.* Відповідні розробки проводять компанії “Compaq”, “Hewlett-Packard”, “IBM”. Нові зразки магнітних і магнітно-оптичних дисків мають надшироке застосування у сфері обчислювальної, аудіо- й відеотехніки, телебачення, зв'язку, спеціальних пристроїв для збереження інформації.

6. *Біотехнології.* Американська генетика (особливо ДНК-технології та біоінформатика) має світове визнання. З її допомогою вже розшифровано всі 80 тис. генів, із яких складається геном людини. Тривають роботи з розшифрування геномів інших організмів. На часі — генетичне регулювання живого світу разом із корекцією спадковості. Вважається, що гenna терапія здатна покласти край багатьом хворобам, уповільнити процеси старіння. Крім того, біотехнології революційно вплинуть на фармацевтику та харчову промисловість.

7. *Оптоелектроніка.* З дослідженнями в цій сфері безпосередньо пов'язуються перспективи розвитку волоконно-оптичних систем зв'язку необмеженої далькості, систем збереження та швидкісної передачі інформації, твердотільних лазерів тощо.

8. *Створення нових медичних приладів та засобів діагностики.* Йдеться про нові біологічні датчики, волоконно-оптичні зонди, фармацевтичні препарати спрямованої дії, радіаційну терапію, розвиток комп'ютерної томографії.

Якщо весь світовий ринок високотехнологічної продукції умовно поділяється на 50 макротехнологій, то США контролюють 22 з них, тобто майже половину.

Загальний обсяг асигнувань, які в цій країні виділяються на НДДКР, перевищує аналогічні видатки решти країн світу разом узятих.

Фундаментальні дослідження на 60 % зосереджені у вищих навчальних закладах, яких у Сполучених Штатах близько 3 тис. Провідну роль відіграють 156 університетів, що мають сучасну дослідницьку базу та необхідні кадри. Закладами світового рівня по праву вважаються Масачусетський технологічний інститут, Гарвардський, Стенфордський, Принстонський університети та ін.

Переваги країни у світовій економіці забезпечуються високим рівнем науково-технічного потенціалу, наявністю й усебічним заохоченням ризикового капіталу, висококваліфікованою робочою силою та можливістю її відбору в інших країнах, ефективною системою її стимулювання³.

Ще в 2000 р. американським урядом було прийнято пріоритетну довготермінову Комплексну програму розвитку високих технологій, що розглядається як ефективний інструмент, здатний забезпечити лідерство країни в першій половині нового століття.

Таким чином, очевидно, що Сполучені Штати намагаються перехопити світове лідерство з питань системного впровадження в економіку шостого технологічного укладу та, спираючись на його можливості, відновити (модернізувати) систему світового економічного домінування (табл. 1).

Таблиця 1. Еволюція технологічних укладів

Технологічні уклади	Країни-лідери	Галузі-лідери	Висхідна фаза, роки	Спадна фаза, роки
Перший	Великобританія	Текстильна промисловість, виплавляння чавуну	1740—1763	1763—1792
Другий	Великобританія	Паровий двигун, залізниці, важке машинобудування, хімічна промисловість, електротехніка	1792—1815	1815—1850
Третій	США	Металургія, електроенергетика, неорганічна хімія	1850—1873	1873—1914
Четвертий	США	Авто-, авіабудування, органічна хімія	1914—1945	1945—1973
П'ятий	США, ЄС, Східна Азія	Обробка інформації, електроніка, телекомунікації, робототехніка	1973—2000	2000—2026
Шостий	?	Нано- й біотехнології	2026—2050	2050—2080

Джерело: Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: Моногр. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 95.

У забезпеченні науково-технологічного лідерства США беззаперечна роль належить державі, хоча приватний бізнес її постійно критикує. Як небезпідставно зазначив із цього приводу нобелівський лауреат Дж. Стігліц, “Сполучені Штати побудували свою економіку завдяки мудрому й селективному захисту ряду своїх галузей, котрий здійснювався до того часу, поки вони достатньо не

³ Національні моделі економічних систем: Навч. посіб. / О.О. Беляев (кер. кол. авт.), А.С. Бебело, В.І. Кириленко та ін. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 75.

посилилися для конкуренції з іноземними державами... держава забезпечувала загальну високоякісну освіту та створювала велику частину інфраструктури, таку як правоохоронна система, без якої ефективна робота ринкового механізму не можлива. Держава регулює фінансовий сектор, забезпечуючи роботу ринків капіталу відповідно до їх призначення. Вона ж створює соціальну страхувальну мережу для бідних. І вона сприяє розвитку технологій — від телекомунікацій до сільськогосподарства та реактивних двигунів і радарів. Хоча в США та інших країнах іде жвава полеміка про *уточнення* місця й ролі держави, існує спільна думка, що держава повинна відігравати роль у забезпеченні ефективного й гуманного функціонування будь-якого суспільства та будь-якої економіки”⁴.

Сучасну американську економіку цілком виправдано називають індустрією інформації, проте поряд із цим вживаються терміни “деіндустріалізація” та “делокалізація”. Останній термін означає цілеспрямоване перенесення шкідливих індустріальних виробництв на територію інших країн. У зв’язку з цим у американців навіть виникло побоювання, що в недалекому майбутньому вони інформаційно (тобто віртуально) обслуговуватимуть “чужу” економіку (тобто предметно-матеріальну), що матиме вкрай небезпечні наслідки для країни.

Досвід США переконує: країні, що прагне забезпечити швидке економічне зростання, пов’язане з підвищенням продуктивності праці та збільшенням ВВП, важливо створити умови для динамічного поширення сучасних технологій, інноваційно-технологічного оновлення як окремих виробничих секторів, так і цілих територій.

При цьому виникає об’єктивна суперечність між обережністю бізнесу, його небажанням фінансувати ризиковані й інертні проекти та необхідністю прискорення економічного розвитку країни на державно-вольових засадах. Розв’язання такої суперечності породило феномен економічного ривка країн, що дістали метафоричну назву “азійські тигри” (Японія, Південна Корея, Тайвань та ін.). На наш погляд, список успішних молодих економік аж ніяк не слід вважати закритим.

Україна, маючи обмежені фінансові можливості, також ставить на порядок денний імперативи інноваційного розвитку національної економіки. Про це йдеться в Програмі економічних реформ на 2010—2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” (зокрема, в розділах “Розвиток науково-технічної та інноваційної сфери”, “Міжнародна інтеграція та співпраця”)⁵.

Проте на цьому шляху є системні перешкоди, що не дають змоги концентрувати капітали з метою використання їх на перспективних інноваційних напрямках.

⁴ *Стиглиц Дж.* Глобалізація: тривожні тенденції / Пер. с англ. і примеч. Г.Г. Пирогова. — М.: Мысль, 2003. — С. 253.

⁵ Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010—2014 роки: [Електр. ресурс]. — http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

Деякі з цих перешкод досить повно описані у фаховій літературі⁶, а решта потребують додаткового (й негайного) вивчення. Розглянемо основні з них.

По-перше, це диктат неоліберального мислення, що має широкий прояв — від наукових праць до практичної діяльності економічних суб'єктів. Згідно з доктринальними положеннями неолібералізму та створеними під їх тиском практичними схемами функціонування виробничого комплексу, фінанси залишають сферу реальної економіки та стають спекулятивним фактором її подальшого розвитку. Тим самим розривається зв'язок між реальним інноваційним продуктом та його фінансовим забезпеченням. Наслідок невтішний: еволюція фінансів — окремо, зате по висхідній, еволюція інновацій — також окремо, але по низхідній.

По-друге, високі капітало- й ресурсоемність інновацій, особливо на початкових етапах їх упровадження, що не дає змоги отримати швидкий економічний ефект від них.

По-третє, геополітичні перешкоди на шляху поширення високих технологій серед країн, що розвиваються. Економічна історія успішних держав (Великобританії, Німеччини, Франції, Швеції, Японії, Південної Кореї, Тайваню) свідчить: свого часу з метою прискорення індустріального розвитку вони також активно використовували тарифний захист, а промислова, торговельна, технічна політики були чи не найголовнішими складовими загальнодержавної. Звідси висновок: амбітні країни, котрі прагнуть поліпшити свої гео економічні позиції, але поки що не можуть позбавитися геополітичного акценту “що розвиваються”, повинні повторити шлях держав-лідерів.

При цьому слід мати на увазі, що державно-інноваційний рімейк у нових історичних умовах є доволі складною справою. Потужні сучасні економіки завбачливо “прибрали сходи”, якими самі піднялися. Зокрема, на Восьмому (Уругвайському) раунді торговельних переговорів у рамках комплексу міжнародних угод ГАТТ були введені заходи щодо захисту прав інтелектуальної власності, пов'язаних із торгівлею. Хоча патенти доволі успішно продаються в деяких країнах, що економічно прогресують (наприклад, Бразилії, Китаї, Індії), для інших країн даної групи дорога фактично закрита. Причиною є ціна патентів і ноу-хау, зависока для “середніх” економік. За оцінками Світового банку, надходження ліцензійних платежів із країн, що розвиваються, на користь північних ТНК, насамперед американських, становить приблизно 15 млрд дол. США та в майбутньому зросте в чотири рази⁷. Наслідком подібних торговельних асиметрій є задана наперед неефективність економік країн, що розвиваються.

По-четверте, в Україні не стабілізовано відносини власності, в т. ч. інтелектуальної, блокується створення фондів для захисту авторського права. Це перешкоджає інтеграції інтелектуальної інноваційної діяльності в систему суспільного

⁶ Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України. — К.: РВПС НАН України, 2006. — 408 с.

⁷ Wolf M. Why Globalization Works. — New Haven: Yale University Press, 2004. — 398 p.

відтворення, адаптації інтелектуально-інформаційного продукту до реалій ринку, встановленню балансу інтересів між виробниками й споживачами інтелектуальної продукції. Крім того, досі невідпрацьованим залишається механізм протидії впливу інновацій із державного сектору економіки, які “відходять” разом із приватизацією. Стає зрозумілим, що складові інтелектуальної власності мають бути самостійними об’єктами приватизації. А це вимагає перегляду законодавства в даній сфері.

По-н’яте, спостерігається невідповідність формування ринку робочої сили потребам розвитку високих технологій. Пріоритетними спеціальностями, за якими проводиться підготовка у вітчизняних вищих навчальних закладах, залишаються юридичні, економічні, філологічні (іноземні мови). При цьому явно недостатня увага приділяється інженерним спеціальностям, унаслідок чого бракує висококваліфікованих працівників сфери матеріального виробництва. За два останніх десятиріччя зруйновано ланцюг “наука — освіта — виробництво”. Наука та освіта в Україні на сьогодні фактично відсторонені від процесу формування інноваційної економіки.

Так, за даними Державної служби статистики України, кількість кваліфікованих робітників, підготовлених (випущених) у професійно-технічних навчальних закладах, у 1990 р. дорівнювала 376,7 тис., у 2000-му — 266,8 тис., у 2010-му — 247,4 тис. осіб⁸. За 20 років випуск кваліфікованих робітників скоротився на 34,3%. При цьому випуск фахівців із вищою освітою зріс у 1,8 раза. Якщо в 1990 р. співвідношення робітничих кадрів та фахівців із вищою освітою становило 2:1, то вже в 2000-му вирівнялося. Така структура підготовки спеціалістів деформує трудовий потенціал України, призводить до кадрового дефіциту в певних секторах виробництва та вимушеного безробіття в інших, а також трудової міграції з України доволі великої кількості найбільш кваліфікованих працівників. Для розв’язання цієї проблеми потрібні стратегічні державні рішення.

Наслідком дії розглянутих перешкод є жорстке закріплення за українською економікою неінноваційних форм розвитку. Частка підприємств, які впроваджують інновації, постійно скорочується: сьогодні вона становить лише 12—14%, що в 3—4 рази менше, ніж у розвинутих країнах. Наукоємність промислового виробництва дорівнює 0,3% — на порядок нижче від світового рівня.

Майже третина ресурсів, спрямованих на інноваційну діяльність, витрачається на закупівлю устаткування. При цьому витрати на придбання прав на нову інтелектуальну власність та проведення НДДКР є набагато меншими. Близько половини підприємств, котрі з поправкою на українські реалії все ж визнаються інноваційними, взагалі не фінансують проведення наукових досліджень за профілем свого виробництва.

Як наслідок, у вітчизняній економіці домінують низькотехнологічні галузі з невисокою наукоємністю, фактично відбувається деградація технологічних укладів.

⁸ Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електр. ресурс]. — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

95 % продукції належить до індустріального рівня виробництва (третій — четвертий уклади), що є вчорашнім днем економіки. Збільшення ВВП та його якісні зміни на основі технологій п'ятого — шостого укладів, що визначає високотехнологічні перспективи економіки, в Україні становлять 0,7—1,0 %, тобто фактично відсутні⁹. Зрозуміло, що такі інноваційно-технологічні реалії не можуть забезпечити економічного зростання ні в ситуативному, ні в довгостроковому вимірі.

За показниками Європейського інноваційного індексу, Україна входить до останньої, четвертої, групи з назвою “Країни, що рухаються навздогін”¹⁰. А перспективи наздоганяючого розвитку виглядають невтішними: в разі збереження нинішнього рівня інноваційності українська економіка втратить останній шанс стати конкурентоспроможною, а за країною назавжди закріпиться статус сировинного придатку розвинених економік.

Забезпечити фінансову привабливість інновацій можливо лише за умови проведення ефективної економічної політики, забезпечення збалансованості інноваційних цілей розвитку та фінансових можливостей бюджету. При цьому необхідно звернути увагу на те, що в короткостроковому вимірі інновації не забезпечують яскраво вираженого економічного ефекту. Запуск національних інноваційних систем пов'язаний із концентрацією значних фінансових потоків. У період від початку вкладення капіталів у інновації до отримання системно-економічних і соціальних ефектів формуються найгостріші виклики системі державних фінансів. Наголосимо повторно: інновації мають ризикову природу, ефект від їх упровадження проявляється вибірково, а координаційна роль держави не є самодостатньою для економічного успіху.

В довгостроковому значенні ефект від інновацій є значно вагомішим. Саме тоді вони здатні забезпечити стійке економічне зростання та істотно вплинути на соціальні показники країни. Проте для досягнення такого ефекту обов'язковими умовами є консолідація зусиль держави, бізнесу й суспільства, активізація потенціалу міждержавної співпраці, а найголовніше — визначення сфер і напрямів, які можуть бути профінансовані в найкоротший і найефективніший спосіб за рахунок усіх джерел.

Стає зрозуміло: *пріоритетні довгострокові національні проекти потребують державної підтримки із залученням приватного капіталу, створення клімату державно-приватного партнерства*. Основні зусилля держави мають бути спрямовані на стимулювання підприємств із метою самофінансування ними інноваційної діяльності. Для цього необхідно в стислий термін підготувати фінансові рішення щодо перерозподілу прибутку між галузями, що мають фінансові накопичення, але не займаються інноваційним оновленням виробництва (наприклад, добувної), та виробниками готової високотехнологічної продукції, яким бракує власних коштів.

⁹ Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України: [Електр. ресурс]. — <http://www.soskin.info/ea/2006/1-2/20060102.html>.

¹⁰ Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло / Под ред. Н.И. Ивановой, И.Ю. Егорова. — К.: Госкомстат Украины, 2008. — 93 с.

Із допомогою державно-приватного партнерства в короткостроковій перспективі можна забезпечити розвиток інноваційної сфери. Міжнародний досвід переконливо засвідчив, що приватні й змішані інноваційні фонди та корпорації найефективніше стимулюють поточні й галузеві інноваційні проекти.

Потрібно називати речі своїми іменами: в Україні інноваційно-інвестиційний потенціал державно-приватного партнерства явно недооцінюється. Про це переконливо свідчать показники реалізації інфраструктурних проектів: протягом 1990—2009 рр. частка інвестицій за принципом такого партнерства в їх загальному обсязі становила лише 9,4 % (з них понад 90 % припадало на сектор телекомунікацій)¹¹. Настільки незначний обсяг залучення бізнесу до реалізації суспільно значущих інфраструктурних проектів явно суперечить загальносвітовим тенденціям.

Усім органам і структурам, дотичним до проблематики осучаснення національної економіки, важливо усвідомити, що *пробудження до життя державно-приватного партнерства реально започаткує складний процес її інноваційного оновлення*. Насамперед посиляться інституційні механізми підвищення ефективності національної інвестиційної системи. Втім, спочатку треба створити надійну систему захисту прав приватних суб'єктів на об'єкти інвестиційно-інноваційних вкладень та результати профінансованих із їх участю НДДКР. Це прискорить широке залучення капіталів до процесу модернізації високотехнологічних (і водночас високоризикових) сфер економічної діяльності, котрі є стратегічними для країни. Не меншу увагу потрібно приділити прямим іноземним інвестиціям (ПІІ), які є додатковим механізмом припливу передових технологій, ноу-хау, необхідного устаткування.

На жаль, вектор руху наявних ПІІ в українську економіку поки що залишається далеким від інноваційних перетворень. Останніми роками найбільші зовнішні інвестиційні потоки спрямовувалися передусім у галузі з порівняно швидкою економічною віддачею. Так, у 2010 р. найбільшими інвесторами у вітчизняну економіку були іноземні банки, що підтримували свої дочірні структури в Україні (32,2 % загального обсягу інвестицій)¹². Іншими джерелами ПІІ стали операції злиття та поглинання компаній, котрі не мають виробничого й інноваційного спрямування. Інвестиційно привабливими залишаються підприємства торгівлі, з ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (10,8 % загального обсягу інвестицій); організації, які здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надають послуги підприємцям (10,6 %)¹³.

При цьому інвестиції у високотехнологічні виробництва, венчурне інвестування в нові розробки, тобто капіталовкладення з подовженим терміном окупності,

¹¹ Гець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. — К., 2009. — 864 с.

¹² Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електр. ресурс]. — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹³ Там само.

залишаються на низькому рівні. Так, у 2010 р. на промислових підприємствах було зосереджено лише 31,5% загального обсягу інвестицій (28,8% — на підприємствах переробної промисловості та 2,7% — добувної). Серед галузей переробної промисловості рейтинг інвестицій підкреслив малу зацікавленість інвесторів у виробництвах, що окупаються інертно: металургійне виробництво (14,0% загального обсягу інвестицій), виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (4,4%), машинобудування (2,7%), хімічна й нафтохімічна промисловість (2,6%), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (1,9%)¹⁴.

Закликаючи до збільшення ПП, маємо пам'ятати: підвищення частки іноземних інвестицій (особливо з боку ТНК) поряд із позитивним ефектом для економіки становить пряму загрозу національним інтересам у економічній сфері. Запобігти цьому має державна політика захисту інновацій, яка, у свою чергу, має бути складовою стратегії стимулювання конкуренції та розвитку країни. Крім того, необхідно інфільтрувати ПП: вони мають бути використані передусім для придбання ліцензій, упровадження передових технологій та виробництва в країні нових продуктів (товарів, послуг) із поступовим збільшенням частки вітчизняних комплектуючих у готовій продукції.

Україна має бути готовою й до того, що загострення конкуренції на ринках високотехнологічних товарів несе додаткові фінансові ризики для будь-якої сучасної країни. Водночас воно створює потужні стимул-реакції для торгівлі технологіями, поглиблення регіональної науково-технічної кооперації, виходу галузевої спеціалізації в масштабах однієї чи декількох країн на новий якісний рівень.

Якщо узагальнити, то довгостроковий ефект від інноваційної перебудови економіки та практична безальтернативність цього шляху при вирішенні назрілих соціальних питань переважають наявні фінансові ризики.

За таких умов надважливими завданнями для України стають: 1) створення сприятливого середовища для національного бізнесу, в якому інвестиції в інновації будуть основним способом отримання високих і стабільно зростаючих доходів; 2) чітке визначення інноваційної спеціалізації країни, тобто секторів, де вона має перевагу та ситуацію в котрих можна радикально поліпшити шляхом зміни технологічної політики, концентрації інтелектуального потенціалу, створення альянсу науки, бізнесу та влади.

Для виконання цих завдань урядом України протягом останнього часу вжито рішучих заходів. Зокрема, в 2010 р. відновлено державну підтримку інноваційних та інвестиційних проектів через механізм здешевлення кредитів. Бюджет 2010 р. на реалізацію таких проектів у реальному секторі економіки передбачав 472,6 млн грн. Очікується, що в 2011 р. обсяг асигнувань майже подвоїться — до 900 млн грн.

¹⁴ Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електр. ресурс]. — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 2. Податкові пільги, передбачені в Податковому кодексі України, які стимулюють інноваційну діяльність

Група пільг	Зміст пільг
Податкові пільги, що стимулюють енергозбереження	<p><i>Звільнення від оподаткування:</i></p> <p>80 % прибутку підприємств, отриманого від продажу певних енергозберігаючих товарів власного виробництва промислового призначення;</p> <p>50 % прибутку підприємств, отриманого від здійснення їхніх енергоефективних проектів;</p> <p>прибутку виробників біопалива, прибутку від діяльності з одночасного виробництва електричної й теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива, прибутку виробників техніки й обладнання, що використовують у виробництві біологічні види палива, а також прибутку підприємств із добування та використання газу (метану) вугільних родовищ (до 01.01.2020).</p> <p><i>Звільнення від сплати ПДВ операцій щодо:</i></p> <p>постачання техніки, обладнання, визначених ст. 7 Закону “Про альтернативні види палива”, на території України (до 01.01.2019);</p> <p>імпорту техніки, обладнання, що використовуються для реконструкції існуючих та будівництва нових підприємств із виробництва біопалива та реконструкції технічних і транспортних засобів із метою споживання біопалива, якщо ці товари не виробляються та не мають аналогів в Україні.</p>
Інвестиційно-інноваційні пільги	<p><i>Звільнення від оподаткування прибутку підприємств — у межах витрат, що передбачені інвестиційними програмами, на капітальні вкладення з будівництва (реконструкції, модернізації) міждержавних, магістральних і розподільних (локальних) електричних мереж та/або сум, спрямованих на повернення кредитів, які використані для фінансування вищевказаних цілей.</i></p> <p><i>Звільнення на період 10 років від оподаткування прибутку підприємств:</i></p> <p>галузей легкої промисловості (крім підприємств, які виробляють продукцію з давальницької сировини);</p> <p>суднобудівної галузі (від основної діяльності);</p> <p>літакобудівної промисловості (прибутки від основної діяльності та від проведення НДДКР);</p> <p>електроенергетики (від продажу електроенергії, виробленої з використанням відновлюваних джерел);</p> <p>машинобудування для агропромислового комплексу;</p> <p>суб’єктів господарської діяльності від надання готельних послуг у готелях категорії “п’ять зірок”, “чотири зірки” та “три зірки”, в т. ч. новопобудованих, реконструйованих або в яких був проведений капітальний ремонт чи реставрація будівель і споруд.</p> <p><i>Звільнення (до 12.01.2016) від сплати ПДВ підприємств:</i></p> <p>за угодами, пов’язаними з імпортом товарів, які використовуються для потреб літакобудівної промисловості;</p> <p>постачання на митній території України результатів НДДКР, що виконуються для потреб літакобудівної промисловості;</p> <p>надання права використання підприємствам суднобудівної промисловості податкового векселя на суму зобов’язання щодо ПДВ, що підлягає сплаті в разі завезення на територію України обладнання й комплектуючих, які не виробляються в Україні та завозяться для використання в господарській діяльності.</p> <p><i>Звільнення від сплати земельного податку (до 2016 р.):</i></p> <p>суб’єктів літакобудування;</p> <p>суб’єктів суднобудівної промисловості.</p>

Джерело: Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI: [Електр. ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

Зазначені кошти надаються з допомогою таких механізмів:

— компенсації процентів за банківськими кредитами, залученими на реалізацію проектів (765,2 млн грн). Даний механізм повинен забезпечити доступність кредитного ресурсу та значно збільшити обсяги кредитування з боку банківського сектору. При цьому бюджетні кошти надаються на конкурсних засадах;

— прямих державних інвестицій на умовах співфінансування в обмін на корпоративні права держави (134,8 млн грн). Запровадження даного механізму в 2011 р., із одного боку, забезпечує істотну підтримку суб'єктів господарювання, з другого — надає державі можливість отримувати прибутки від реалізації проектів¹⁵.

Згідно з бюджетним законодавством, *Міністерство фінансів України забезпечує фінансування державних програм за пріоритетними інноваційними напрямками розвитку економіки*. Виконання нещодавно прийнятого Бюджетного кодексу дає змогу реалізувати програмно-цільовий метод фінансування пріоритетних національних програм і проектів.

Податковий кодекс України передбачає пільгове оподаткування інноваційних проектів та стимулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (табл. 2). Наступні кроки в цьому напрямі пов'язані із забезпеченням надійної платформи для державно-приватного партнерства, залучення корпоративних і венчурних джерел фінансування, переосмислення ролі міжнародної кооперації. Одночасно проводиться системна робота з формування суспільного попиту на інновації, в т. ч. децентралізованого.

З огляду на зазначене актуалізується завдання реконструкції корпоративних і державних інвестицій, розширення інноваційного попиту на внутрішньому ринку, стимулювання корпоративного сектору для фінансування науково-технічних розробок. Також необхідними заходами є пролонгація інноваційного циклу, забезпечення стійких фінансових ефектів, отримати які можна в разі організації серійного випуску інноваційної продукції.

Принципове значення має перехід від відособленої концепції інноваційного розвитку до впровадження інновацій за всіма напрямками фінансово-економічної стратегії держави, що передбачає формування ефективного фінансового механізму з метою:

- створення науково-дослідних центрів зі змішаним фінансуванням;
- збільшення власних коштів підприємств для самофінансування інвестицій;
- забезпечення “довгими” грошима інноваційних проектів, для чого потрібно створити спеціалізовані банки галузевого розвитку, котрі забезпечуватимуть довгострокове кредитування важливих проектів.

Не менше значення мають фінансово-організаційна підтримка процесів комерціалізації перспективних вітчизняних розробок та використання для цього потенціалу організації форумів і венчурних ярмарків для інформування інвесторів про наявні інноваційні проекти.

Перелічені заходи сприятимуть зниженню ринкових ризиків інноваційної діяльності, підвищенню фінансової привабливості інновацій в Україні та формуванню інноваційної спеціалізації її економіки.

¹⁵ Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 № 2875-VI: [Електр. ресурс]. — <http://zakon2.rada.gov.ua>.